

38. Mommsen H. Die Sozialdemokratie und die Nationalitätenfrage im habsburgischen Vielvölkerstaat. – Wien, 1963.
39. Najdus W. Ignacy Daszyński 1866 – 1936. – Warszawa, 1988.
40. Najdus W. Polska partia socjalno-demokratyczna Galicji i Śląska, 1890 – 1919. – Warszawa, 1983.
41. Piasecki H. Sekcja żydowska PPSD i Żydowska Partia Socjalno-demokratyczna. 1892 – 1919/1920. – Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź, 1983.
42. Piasecki H. Żydowska organizacja PPS 1893 – 1907. – Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, 1978.

The article deals with the reasons, preconditions and course of the creating of the Jewish social-democratic party in Galicia and Bukovina. The process of ideological, political and organizational formation of the party in 1905 – 1907 is opened. The features of political structure and views orientations of the Jewish social-democratic movement in this region of the Austrian-Hungarian monarchy are showed.

Key words: social-democratic movement, party, Jewish proletariat, Polish social-democracy, Galicia, Bukovina.

УДК 94(4) 1492/1914

ББК 63.3-6

В.П. Передерко

НЕОСЛАВІЗМ ЯК ІДЕОЛОГІЧНЕ ПІДГРУНТЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ РОСІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

У статті автором здійснена спроба окреслити світоглядні орієнтири російської політичної еліти через призму ідеології неославізму та дослідити вплив останньої на зовнішню політику монархії Романових щодо Галичини на початку ХХ ст. (до 1914 р.).

Ключові слова: панславізм, неославізм, Галичина, Російська імперія.

Світоглядні орієнтири суспільства ґрунтуються на іманентних складових – дійсності та ментальності. Неославізм як ідеологія на початку ХХ ст. був продуктом російського менталітету і, одночасно, інструментом зовнішньої політики Російської імперії.

В українській історіографії питання неославізму є малодослідженим. У працях О.Аркуші, М.Мудрого, С.Макарчука, О.Сухого, І.Мацевко воно висвітлюється в контексті історії західноукраїнських земель, москвофільського руху та ін. [18; 24; 25; 28; 38]. У Росії проблема опосередковано знайшла своє відображення в роботах О.Бахтуріної, Н.Пашаєвої, О.Міллера [19; 26; 33]. Статті О.Павленко, Є.Аксьонові про генезу, розвиток, невдачі і здобутки ідеологічних доктрин панславізму, неославізму доповнюють стан наукової розробки проблеми [17; 31], проте не дають змогу розкрити суть неославізму як ідеологічного підґрунтя зовнішньої політики Російської імперії. Саме тому нашим завданням є з'ясувати, чому і

яким чином дана ідеологія почала експлуатуватись політиками з прагматичною метою.

Джерельним підґрунтям неославізму був панславізм. Панславізм сформувався в позаминулому столітті з огляду на етнокультурні й географічні передумови як європейський феномен. Спектр його сприйняття в той час був надзвичайно широким – від фантома варварської агресії слов'ян, що знищує витончену європейську цивілізацію, до оптимістичного уявлення про “омолодження” культурних цінностей старого світу. Панславізм ніколи не був ізольованим явищем, завжди орієнтуючись на Європу [31, с.43]. У поняття панславізму відразу ж були закладені принципи рівності і взаємоповаги до прав кожного слов'янського народу. Відомий чеський суспільний діяч, славіст Я.Коллар підкреслював відсутність у вченні політичних мотивів, доводячи, що реалізація культурної взаємності повинна поряд із підвищенням освіченості кожного народу підсилити їх вірнопідданські почуття до своїх урядів [31, с.48]. Отже, можна констатувати, що аполітичний аспект та ідея лоялізму до державної влади сприяли зовсім іншому вихованню політичної, національної і культурної поведінки в західних слов'ян, чого, однак, не можна було сказати про Росію, яка наклала на “культурний та ліберальний” панславізм ідеологію великодержавності та гегемонії одного народу над іншими.

Як уважає дослідниця О.Павленко, “політичні програми, що формувались на основі “синтезу національної ідеї та австрофіліства – автрославізм, потім австрофедералізм, ідеї культурно-національної автономії – являли собою своєрідну формулу виживання “малих” народів, територія яких опинилась на прикордонні сильних цивілізаційних потоків – східноєвропейського та західного”. Австрофіліство було “концепцією центральноєвропейської безпеки”. Для не розвинутих у національному відношенні слов'янських суспільств, які до того ж перебували не на синхронному рівні національної самосвідомості, Відень був прикладом надійної й стабільної форми загальнодержавного існування, де слов'яни, виборюючи собі національні права й свободи, еволюціонували від ідеї автономії до ідеї федерації (найкраще це видно на прикладі чехів), у середовищі австрійських слов'ян програма національної державності була висунута вже на рубежі ХІХ–ХХ ст. Популярність австрофіліства ще була в тому, що, по-перше, національний рух (у т.ч. русинський) своєю соціальною базою мав неаристократичні елементи суспільства (як це було в поляків, угорців, почасти чехів), звідси й впливали парадигми й трактування національних ціннісних орієнтирів, які в основному не відзначались радикалізмом через свій утопічний консерватизм, традиціоналізм [10, с.53], по-друге, спотерігалась мотиваційна домінація соціального фактора над національним. Дослідник М.Мудрий уважає, що Відень усвідомлювався тактичним союзником українських політичних сил у боротьбі за націо-

нальні інтереси в Галичині проти поляків, а в загальноукраїнському масштабі проти росіян, причому такий лоялізм не означав відмови від планів усамостійнення в майбутньому [28, с.474, 573]. На нашу думку, популярність австрославізму полягала ще й у тому, що він був Альтернативою імперського панславізму з боку Російської імперії, він же був своєрідним захисним варіантом від антислов'янської, централістської політики Петербурга з її русифікацією та порушенням не тільки політичних, а й культурних прав і свобод інших слов'янських етносів, з одного боку, і від агресивного пангерманізму, з іншого.

Російський імперський панславізм ґрунтувався на теорії домінуючої ролі Росії в “слов'янському світі”. З погляду О.Павленко, спроба Петербурга поширити вплив на Центральну Європу й Балкани традиційно в історіографії характеризувалась як експансіонізм і “рекреаційний консерватизм”. Дослідниця стверджує, що в історіографії проблеми склався подвійний стандарт щодо ставлення до глобальних макроекономічних, геополітичних, культурних зрушень на європейському континенті і в Північній Америці в другій половині XIX – на початку XX ст., зумовлених модернізацією. Індустріальні держави активно розширювали сфери впливу, використовуючи всі форми експансіонізму. І “якщо британський, французький, німецький експансіонізм розглядається в історіографії як явище закономірне і необхідне, то російський “імперський панславізм” трактується негативно” [31, с.55]. Проте варто зауважити, що російська доктрина своєрідно враховувала культурно-національний етнічний фактор, зводячи свої завоювання до асиміляційної русифікації, до перетворення окупованих областей із населенням, що сповідує близькі чи неоднорідні культурні, мовні, традиційні цінності, в етнічно однорідні російські регіони. Натомість асиміляційна політика західних колоніалістів не прослідковувалась, їм були притаманні політичні, економічні, релігійні мотиви експансіонізму.

Якщо австрославізм проповідував “своєрідність у гармонії”, то російський панславізм – “гармонію в єдності”. Звичайно, не слід відкидати вплив зовнішньополітичних реалій того часу, міжнародну геополітичну ситуацію, які вимагали від Росії створення “ідеології безпеки” своєї державності, культури, але була й ідея імперського месіанізму, що глибоко вкорінювалась у свідомість росіян, стаючи частиною менталітету. Аналізуючи російський менталітет, Л.Когут приходив до висновку, що його підґрунтя слід шукати ще в XV–XVI ст. Свідомість простого обивателя була географічно детермінована: “Широкі російські простори, російське небо, російський Бог, російський цар, все се творить одну. Віра в Росію се віра в Бога: Росія то світ, а Бог православних то Бог світа” [8, с.110,112]. Діаспорний учений М.Демкович-Добрянський писав, що національна свідомість у росіян багатоплощинна: “великоруський” шар

свідомості (вузький), “руський” (ширший), який включає великоросів, малоросів і білоросів, “російський” (найширший, у межах імперії). Нерідко додавалося ще два шари: православний і всеслов’янський [21, с.92]. Російський імперіалізм завжди мав наготові державні концепції, щоб виправдати своє загарбництво. Залежно від ситуації, міжнародної чи локальної, він доповнює їх, змінює або висуває нові [21, с.89–90].

Процес становлення нової панславістської теорії тривав до кінця ХІХ ст., вилившись у модерну форму російського неославізму, який ґрунтувався на ідейних засадах творів нової хвилі великодержавних суспільно-політичних діячів, насамперед М.Данилевського. Імідж “слов’янської метрополії” став для Петербурга визначальним у своїй зовнішній політиці аж до світової війни. Погіршення відносин між Австрійською імперією і Росією, нове піднесення польського й українського національного й революційного руху викликали в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. активізацію слов’янофільства вже на нових підходах [35, с.319].

Нова епоха прийшла в Росію під знаком підвищеної зацікавленості до слов’янських консолідаційних ідей. Усе почалось навколо дискусій щодо книги М.Данилевського “Россия и Европа”, де автор переконує, що “Галич – це частина Росії”, на яку Австрія і Пруссія не мають жодних прав [3, с.32]. Слід зазначити, що ідеї М.Данилевського та М.Каткова (російського публіциста, що відстоював великодержавний шовінізм) лягли в основу не тільки суспільної думки російського неославізму початку ХХ ст. (спектр його був широким від ліберального, викладеного в поглядах П.Мілюкова, до радикально шовіністичного, що пропагувався націоналістами на чолі з П.Струве, П.Столипіним, В.Бобринським та ін.), але й офіційної доктрини правлячої верхівки імперії, яка використовувала “міф панславізму” зі своєю експансіоністською метою. Справді, це був міф про слов’янську солідарність, єдність, який можна порівняти з тим же “Москва – Третій Рим”. До прикладу, П.Мілюков називав завдання приєднання Прикарпатської Русі “возз’єднанням руських народностей”, а П.Струве наголошував, що головню Росія “повинна возз’єднати і об’єднати з Імперією всі частини російського народу. Звідси впливає історична неминучість приєднання...“російської” (“русської”? – *Авт.*) Галичини. Таке приєднання неминуче для внутрішнього оздоровлення Росії, бо австрійське буття малоросійського племені породило і живило у нас потворне т. зв. “українське питання” [10, с.38]. П.Струве в часописі “Русская мысль” наголошував, що історичний процес уже довершив злиття українського народу з московським в один національний організм. Намагання тепер творити українську національність означало б розбивати один “руський організм” [29, с.36], а П.Столипін відстоював позицію, що “три... гілки східного слов’янства... не можуть не складати одне ціле...”,

наш уряд постійно боровся проти руху, відомого тепер під іменем “українського...” [15, с.131–132; 40, с.40].

Альтернативна позиція іншого відомого сучасника доводить, що в середовищі російської еліти не всі сприймали старий панславизм. Відомий сучасник С.Булгаков у праці “Размышления о национальности” (1910 р.) зауважував, що “до сьогодні нашому суспільству не вдається досягнути духовної рівноваги в своєму національному самовідчутті, воно страждає від раціоналістичного космополітизму своєї інтелігенції і войовничого націоналізму правлячих... партій...у питаннях державності і політики, де давно вже пора виходити на шлях свободи і рівноправ'я народностей, ми знову вступили на шлях реакційного націоналізму...” [20, с.452].

Прагнення не допустити будь-яких зв'язків наддніпрянців із русинами були одним із напрямків імперського шовінізму. Революція 1905–1907 рр. завадила цензурі, митним кордонам припинити закономірний культурний обмін двох розділених частин українського етносу. Як згадував Д.Дорошенко, влада не вірила, що “українці обмежаться тільки народною школою в українській мові”, уважала, що “навіть скромний розвиток... літератури, театру, мистецтва приведе льогічно до сепаратизму, себто відокремлення...” [7, с.19]. Обмін літературою породив обмін ідеями, породив зацікавлення російських українців справами закордонної України. “Царизм з свого боку не міг очевидно не оцінювати сього значення австрійської України для України російської. Завсігди споглядаючи зизим оком на український П'ємонт, починає він тепер не на жарт готуватися, щоб відбити у Австрії сей закуток української землі й здавити тут “мазепинське гніздо”, аби воно, мовляв, не затроювало, як висловлювалися російські націоналісти, російської України. Тим більшої ваги супроти того набирал для російських українців сей “невозсоединений” ще український оазис, звідки на цілу російську Україну розходили ся паруси вільного українського життя” [6, с.104–105].

У березні 1906 р. у Росії введено новий митний закон: з Австрії без оплати можна було ввозити всі книги, крім російських, з яких почали брати 17 рублів із пуда. Це нібито трактувалось як охоронний захід щодо вітчизняної книги від небажаної конкуренції, у дійсності закон був спрямований проти української книги, тому що таким чином русинські видання НТШ, Української видавничої спілки не потрапляли на російський ринок, якщо вони були написані українською чи російською мовою (українська трактувалась як “наріче російської”). Мито робило галицько-буковинські видання вдвічі дорожчими, тому недоступними для загалу на великій Україні. Причому це, не враховуючи цензуру, яка теж фільтрувала літературу, що потрапляла шляхом залізничних і поштових бандеролей, з яких мита не брали, але така пересилка підносила ціну на 30–40%. Тимчасом московфільські видання йшли безмитно, хоча друкувались на “чисто-

рускомъ язиці”. Це було ще одним зайвим доказом політичного, а не економічного мотиву закону [6, с.80–81].

Після Боснійської кризи 1908–1909 рр. боротьба з українським сепаратизмом, охрещеним тепер “мазепинством” і проголошеним австрійською інтригою, набирає форм “правдивого хрестового походу”, український рух у Галичині й Буковині загрожує імперії розколом удома, а за кордоном – ворожим ставленням до царської Росії” [6, с.82–83]. Як казав у 1910 р. князь Оболенський, “національність, що вільно розвивається, врешті-решт вироджується в державність” [16, с.190–191], а націоналіст М.Меньшиков переконував, що небезпечно й недостойно “встановлювати принцип кількох національностей в одній імперії”, оскільки це “згубний... австрійський принцип” [16, с.201].

В.Дорошенко зауважував, що ліберальні кола російського суспільства “взяли участь у всеславянській комедії, звісній під іменем “неославянського руху”, зааранжованій урядом “для оброблення славянського населення Австро-Угорщини на випадок війни” [6, с.91]. Своєрідний бум прокотився в перші десятиліття імперією: конференції, з’їзди, зустрічі – усіх цікавила ідея нового слов’янського братання. Російські та австрійські українці офіційно бойкотували зібрання, які мали відкритий українофобський характер. Варто зазначити, що в цей час відчувалась криза слов’янської ідеї, зумовлена зовнішньополітичними факторами. У своїх промовах 1908–1909 рр. у петербурзькому “Славянском обществе” один із його членів Башмаков говорив, що навіть серед російських слов’янофілів немає єдиного погляду на слов’янське питання. “Неослов’янофільство отруєне... холодом космополіта” [17, с.84].

Відповідно негативне сприймання неославізму на початку ХХ ст. галичанами було об’єктивним. Є.Левицький у листі на адресу з’їзду слов’янських дневників (1903 р.) з відмовою брати в ньому участь писав: “Редакція “Діла” в принципі не признає ніякого слов’янського, отже, расового становища, але натомість стоїть виключно на становищі національнім, а іменно українсько-руським... Найліпшим доказом на се є положення самого українсько-руського народу, над котрим старшують безправно якраз два найближчі “слов’янські брати” в Галичині й на Україні... Ми стоїмо на становищі повної рівноправності всіх, отже й слов’янських народів, та, борючись за самостійність..., щиро й гаряче співчуваємо автономістичним змаганням кожного іншого слов’янського народу” [5]. Національно свідомі галичани чудово розуміли, що нове слов’янофільство працює в інтересах російського самодержавства [14].

Цікаво, що ще в кінці 1903 р. в австрійському парламенті виступив буковинський депутат М.Василько з критикою чеського неославіста К.Крамаржа, який обміркував ідею перебудови монархії у федерацію країв. К.Левицький згадує, що Василько доводив, що “в Австрії є не

тільки одна чеська справа, але ще більше неполаднаних національних справ. Зокрема нестерпне положення українців, бо Галичина є вже нині державою в державі. Тому весь український нарід противиться рішуче тому, щоб Австрію перестроювати на федерацію автономних країв, а домагається автономії народів. Щойно тоді буде визволений український нарід стояти на сторожі сходу Австрії...” [11, с.129–130].

Уже згадуваний К.Крамарж, якого П.Мілюков вважає винахідником терміна “неославізм” [13, с.303], пропагував нову слов’янську політику, концепція якої передбачала відмову від старого панславізму й від австро-славізму. Він висував на перший план економічне й культурне співробітництво [37, с.78]. 28 листопада 1907 р. на зборах слов’янських депутатів австрійського парламенту (скликаних з ініціативи Д.Маркова) була проголошена програма співробітництва у відповідь на антипольську політику німців у Познані й Помор’ї. Вона містила такі парадигми: 1) новий слов’янофільський рух базується на засадах рівності, свободи, братерства всіх слов’янських народів; 2) співробітництво обмежується культурною та економічною сферами; 3) офіційному Відню пропонувалася нова зовнішньополітична орієнтація – зближення з Росією задля допомоги народам, розділеним державними кордонами, розвиток культурних відносин [25, с.223–224].

Важливо в контексті теорії, що українців (русинів) не вирізняли як окремих етнос. К.Крамарж був переконаний, що зміни державних кордонів, відокремлення земель неможливе без офіційної згоди центру в особі всіх його законодавчих представників, внутрішній фактор важливіший міжнародного визнання нової держави. Росія не могла дати такої згоди, оскільки “розширення російського царства не було справою випадковості або російського загарбництва. Московська держава повинна була намагатись подолати своє континентальне положення, свою відірваність від моря...”. “Кордони держави формуються довготривалим історичним розвитком, диктуються стратегічними міркуваннями, пов’язані з національною пам’яттю про героїчне минуле і їх зміни, як правило, викликають негативну оцінку основного етносу” [37, с.80]. Своєрідність Росії в тому, на його думку, що як про держави в ній можна вести мову лише щодо Польщі й Фінляндії, у всіх інших частинах Росії, якщо б історичні дослідження де-небудь і встановили існування в минулому самостійного державного утворення, силою чи згодою об’єднаного з єдиною Російською імперією, сама пам’ять про це давно зникла. Крамарж відстоював принцип збереження територіальної цілісності поряд із децентралізацією й національною свободою окраїн у своїй праці “Російська криза”, надрукованої у Празі в 1925 р. [37, с.81]. У 1909 р. вийшла книга чеського славіста Л.Нідерле “Огляд сучасного слов’янства”, в якій автор писав, що в українців та росіян стільки спільного в історії, традиціях, вірі, мові,

культури, що з погляду стороннього й безпристрасного спостерігача це – дві частини одного великого російського (руського?) народу [39, с.276].

Відомою в Росії була й книга впливового польського політика Р.Дмовського “Росія, Німеччина і польське питання” (1908 р.). Доводячи життєву необхідність для Петербурга протистояти агресивним планам германізму, він указував на те, що вирішення польського питання зміцнить Росію, посилаючись на приклад Австрії, де поляки лояльні до уряду, а Галичина – єдине “вогнище всесторонньо організованого польського життя” [4, с.280], український рух він розглядав як штучно створений австрійцями [34, с.187]. “... Здібні народи здібні до боротьби... Якщо українці мають стати поляками, то слід їх полонізувати; якщо ж вони мають бути самостійним, схильним до життя і до боротьби українським народом, слід їх примусити досягати шляхом... зусиль того, що вони бажають мати, примушувати їх загартовувати себе у вогні боротьби, який потрібний їм ще більше, ніж нам, бо вони від природи ще більш пасивні і ліниві, ніж ми. Задовольнивши їх... апетити, ми залишимо цю прекрасну землю пасивним ледарям, самостійність яких проіснує лише до тих пір, поки хто-небудь більш енергійний, ніж ми, не покладе на них свою руку. Замість самостійного українського народу ми приготуємо добриво для російського народу”, – писав Р.Дмовський у праці “Думки сучасного поляка” (“Myśli nowoczesnego Polaka”, 1903 р.) [2, с.105–106]. Польські політики заявляли, що українцям не можна давати ніяких прав, бо самі вони не знають, хто вони такі: русини чи росіяни (йде мова про протистояння українофілів та москвофілів). М.Лозинський писав, що поляки вважали “ліпше не давати нічого ані одним ані другим, доки вони між собою не погодяться, що вони за нарід” [12, с.46–47]. Таким чином, можна констатувати, що нова концепція слов’янської політики (“неославізм”) не бачила в собі місця для національно-політичних змагань українського етносу, розділеного двома європейськими імперіями. Причому, з огляду на джерела, не тільки росіяни, але й поляки, чехи відмовлялись підносити на міжнародний рівень дану проблему, переконуючи себе й світ, що український рух – справа виключно внутрішньодержавна Росії та Австро-Угорщини.

Слов’янський з’їзд у Празі (12–18 липня 1908 р.) став знаковою подією на початку ХХ ст. 26–30 травня 1908 р. відбулась нарада послів австрійського парламенту К.Крамаржа, Є.Глібовицького та ін. із російськими неославістами в Петербурзі щодо скликання великої слов’янської конференції [12, с.67; 25, с.228]. Російська делегація (В.Корабльов, В.Бобринський, І.Філевич), засудивши утиски українців в Австрії, яких розглядала як частину “російського народу”, спричинила польсько-російський конфлікт. На думку дослідниці О.Бахтуріної, росіяни, зіткнувшись із польсько-русинською проблемою в Галичині, усвідомили, що

реального єднання двох народів немає, тому вирішили зробити вибір на користь одного зі слов'янських рухів. Орієнтація на “русофілів” з їх антипольською і антиукраїнською позицією одночасно була для них ближча, ніж ідея зближення з поляками для спільного протистояння українському націоналізму [19, с.45]. Підсумкова резолюція з'їзду декларувала необхідність усунення міжслов'янських непорозумінь шляхом визнання й застосування засад рівноправності всіх слов'янських народів [25, с.231].

З'їзд дав відповідь на два запитання. По-перше, там “було умовлено, що ніякого українського народу як окремої нації не існує” [6, с.91], тому що на з'їзді офіційними делегатами були “москвофіли”, представники “руського” народу в Австрії, “піонери” російської культури за межами монархії [6, с.91]. По-друге, була вироблена доктрина, за якою необхідне збереження монархії Габсбургів як можливого бар'єру проти експансії Німеччини і як союзника царизму в боротьбі проти революційних і національно-визвольних рухів (таким чином, Росія позбавлялась ореолу “слов'янської метрополії”, натомість тепер було два центри: Відень і Петербург, Габсбурги і Романови). Разом із тим, дослідниця І.Мацевко вважає, що анексія Боснії і Герцеговини (5 жовтня 1908 р.) звела нанівець усі зусилля неославистів зблизити дві імперії, стала причиною занепаду руху. У лютому 1909 р. К.Крамарж зініціював створення в австрійському парламенті Слов'янського союзу (мета – мати найбільшу фракцію) у складі 83 чеських, 37 південнослов'янських, 5 москвофільських депутатів, але неприєднання Кола Польського означало крах ідеї. Квітневий з'їзд слов'янських товариств Росії в Петербурзі продемонстрував домінацію консервативної ідеології, а софійський з'їзд неославистів (7–13 липня 1910 р.) констатував той факт, що “неославистські основи розпилися в панславистичних настроях”, – писала газета “Слово Польське” [25, с.232–233, 235]. Як згадував К.Левицький, депутат австрійського парламенту Г.Цеглинський у жовтні 1910 р. розкритикував неославізм, який нібито має на меті тільки політичну користь для Росії, а не для Австрії та її народів, звернув увагу Міністерства закордонних справ на пасивне ставлення Відня до деструктивної пропаганди його в Східній Галичині, домагаючись, щоб уряд підтримував політичні змагання українського народу в інтересах Австрії [11, с.99]. Тимчасом у Росії місцеві слов'янофіли розцінювали український рух в Австрії як “зраду слов'янства”, “боронячи москвофілів та стараючи ся реабілітувати їх в очах поступового російського громадянства, котре звикло вважати (їх. – Авт.) за звичайних агентів... уряду” [6, с.91].

Цар Микола II спочатку використовував ідеологію неославізму в балканській політиці, яка, однак, зазнала краху, тому що міф покровительства над південними слов'янами з боку Петербурга в 1912–1913 рр. розвіяли самі південні слов'яни. Відтоді націоналістичні буржуазно-помі-

щицькі кола штовхали монархію на конфлікт із Німеччиною та її пангерманізмом. За логікою останнього, перемога “слов’янства на Балканах порушила рівновагу в Європі, яка повинна відновитись шляхом перемоги “германства” над “слов’янством”. У 1914 р. в офіційних документах Берліну конфлікт почали називати “питанням раси” [13, с.383], хоча в дійсності це був конфлікт на ґрунті “світової політики”, як писав П.Мілюков [13, с.384].

Російська імперія готувалась відвоювати в німців польські землі, в австрійців – українські. Мета – закріплення панування над поляками, ослаблення австрійсько-німецького блоку, просування широким фронтом у Центральну Європу, захоплення деяких промислових районів [22, с.13]. Київські емігранти-москвофіли утворили 11 серпня 1914 р. “Карпато-Русский Освободительный Комитет”, який видав відозву, де закликав галичан привітно зустрічати російських визволителів. До складу комітету ввійшли: Ю.Яворський – голова, С.Лабенський – секретар, редактор газети “Прикарпатская Русь”, М.Глушкевич – адвокат, заступник голови “Русского Народного Совета”, М.Сокоцький – секретар “Русского Народного Совета”, Ю.Сьокало. Того ж дня москвофіли склали відозву “Много-страдальный Русский Народ Галицкой Руси” [1, с.54–55; 27, с.60]. Саме члени комітету на чолі з Наркевичем допомогли штабові Південно-Західного фронту підготувати книжку “Современная Галиция”. У ній містились відомості про етнографічне, культурне становище краю, політичні партії, їхнє ставлення до Російської імперії, адреси галицьких москвофільських організацій та їх членів [23, с.111; 36, с.23–24]. Київський генерал-губернатор повідомив про це імператора, у телеграфній відповіді Микола II висловив побажання успіху в боротьбі за об’єднання “всіх російських земель з великою Руссю” [30, с.113].

Перша світова війна активізувала українське питання, яке стало об’єктом міжнародної політики. Підтримка українського руху в Росії з боку Австрії несла в собі загрозу для неї самої, оскільки монархія володіла Галичиною, Буковиною, Закарпаттям, де москвофільський рух підтримував за підтримки Петербурга владу Габсбургів. Для Відня “питанням дня” стало відтіснити Росію від своїх кордонів, створити охоронний вал перед панславістською пропагандою [32, с.143].

Отже, неославізм став ідейним підґрунтям загарбницької політики Росії, а пангерманізм – Німеччини. Як говорив у 1913 р. Вільгельм II міністрові фінансів Росії: “якщо війна неминуча, то я вважаю неважливим, хто її почне” [9, с.287]. Активізація слов’янофільських консолідаційних ідей базувалась на новій платформі (рівність, взаємоповага, взаємовизнання, взаємодопомога, культурне співробітництво), проте в Росії вона була викривлено потрактована, причина чому – менталітет та імперські амбіції російських політичних сил. Вони не сприймали рівності,

а свято вірили й відстоювали першість, яка склалась історично. Більше того, концепція триєдиності східного слов'янства виключала можливості національно-культурного розвитку українців Наддніпрянщини й русинів західноукраїнських земель.

Намагання експортувати ідейні засади неославізму наштовхнулись на спротив інших слов'янських народів: чехи, поляки, серби, болгари на початку ХХ ст. боролись із росіянами за рівність, українці (русини) за те, щоб інші народи (у т.ч. слов'янські) визнали їхню окремішність від росіян. Проблема ускладнювалась зовнішньополітичним протистоянням Австро-Угорщини й Росії. Відень бажав стати новим об'єднавчим центром слов'янських народів, пропагуючи різні політичні комбінації перебудови держави. У монархії Габсбургів єдиним прийнятним типом панславістичних уявлень міг бути національно-прагматичний австрославізм, що передбачав орієнтаційні тенденції австрофільства. З іншого боку, проблема полінаціональної імперії полягала в тому, що слов'янський розвиток унаслідок об'єктивної еволюції міг іти врозріз із програмним курсом уряду, що породило захисний варіант проти денационалізації (асиміляції, етнічної нігіляції), який вилився у так зване русофільство. Компромісу дві ідеології не могли знайти апіорі, породжуючи пошук нового зовнішнього орієнтиру, яким могла бути, з огляду на геополітичну ситуацію, лише Росія. Спочатку русофільство було своєрідною формою національного протесту, що не виходив за рамки лояльного ставлення до Відня, а на рубежі ХІХ–ХХ ст. проросійські симпатії серед частини русофілів переродились у москвофільство, ідеологи якого ототожнювали себе з етнічними росіянами, але не з русинами. Неославізм як ідеологія не виправдала себе, пересварила слов'янські народи, які напередодні Першої світової війни опинились по різні боки лінії фронту.

Виходячи з актуальності проблеми, на нашу думку, існує низка питань, які вимагають подальшого дослідження. Це, насамперед, вплив ідеології неославізму на формування світоглядних орієнтирів населення західноукраїнських земель, форми й методи використання її русофілами в контексті проблеми Галичини як об'єкта зовнішньої політики Росії на початку ХХ ст.

1. Андрусак М. Нариси з історії галицького москвофільства. – Львів, 1935. – 78 с.
2. Галичина, Буковина, Угорская Русь. – М., 1915. – 230 с.
3. Данилевский Н.Я. Россия и Европа. – М.: Книга, 1991. – 574 с.
4. Дмовскій Р. Германия, Россия и польскій вопрос. – С.-Пб., 1909. – 292 с.
5. До з'їзду слов'янських діячів // Діло. – 1903. – 17 травня.
6. Дорошенко В. Українство в Росії. – Відень, 1916. – 114 с.
7. Дорошенко Д. Мої спомини про давнє-минуле (1901–1914 роки). – Вінніпег, 1949. – 167 с.
8. Когут Л. Україна і московський імперіялізм. – Львів, 1916. – 211 с.

9. Коковцов В.Н. Из моего прошлого: Воспоминания 1911–1919. – М.: Современник, 1991. – 590 с.
10. Левинский В. Царская Россия и украинский вопрос. – Женева, 1917. – 105 с.
11. Левицкий К. Українські політики. Сильвети наших давніх послів і політичних діячів. – Львів, 1936. – 140 с.
12. Лозинський М. Українство і москвофільство серед українсько-руського народу в Галичині. – Стрий: МП “Опришки”, 1994. – 93 с.
13. Милоков П.Н. Воспоминания. – М.: Политиздат, 1991. – 528 с.
14. Слов’янофільство в Росії та російський уряд // Діло. – 1903. – 23 вересня.
15. Український вопрос. – М., 1915. – 162 с.
16. Аврех А.А. П.А. Столыпин и судьбы реформ в России. – М.: Политиздат, 1991. – 286 с.
17. Аксенова Е. Славянофил А.А. Башмаков о кризисе славянской идеи // Славяноведение. – 2001. – № 5. – С.83–89.
18. Аркуша О. Міхал Бобжинський та українське питання в Галичині // Вісник Львівського національного університету. Серія історична. – Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2000. – Вип.35–36. – С.168–206; її ж. Русофільська орієнтація в Галичині в останній чверті ХІХ ст. // Третій міжнародний конгрес українців (26–29 серпня 1996 р.): Доповіді та повідомлення. Історія. – Ч.1. – Харків, 1996. – С.120–125; Аркуша О., Мудрий М. Русофільство в Галичині в середині ХІХ – на початку ХХ ст.: генеза, етапи розвитку, світогляд // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 1999. – Вип.34. – С.231–268.
19. Бахтурина А.Ю. Политика Российской Империи в Восточной Галиции в годы Первой мировой войны. – М.: АИРО-XX, 2000. – 264 с.
20. В поисках своего пути: Россия между Европой и Азией: Хрестоматия по истории российской общественной мысли ХІХ–ХХ вв. – М.: Логос, 1997. – 751 с.
21. Демкович-Добрянський М. Україна і Росія. – Львів–Краків–Париж: Видавнича спілка “Просвіта”, 1993. – 206 с.
22. Игнатьев А.В. Внешняя политика Временного правительства. – М.: Наука, 1974. – 440 с.
23. Мазур О.Я., Сухий О.М. Галичина: “Галицько-російське благодійне товариство” (1902–1914 рр.) // Вісник Державного університету “Львівська політехніка”. – Львів, 1999. – №377. Держава та армія. – С.104–113.
24. Макарчук С.А. Галицьке москвофільство в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. // Історичні дослідження. Вітчизняна історія: Республіканський міжвідомчий збірник наукових праць. – К., 1990. – Вип.16. – С.101–107; його ж. Москвофільство: витоки та еволюція (середина ХІХ ст. – 1914 р.) // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів: Світ, 1992. – Вип.28. – С.82–98; его же. Этносоциальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма. – Львов: Вища школа, 1983. – 256 с.
25. Мацевко І. Польські національні демократи і неославізм (1907–1910) // Вісник Львівського національного університету. Серія історична. – Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2000. – Вип.35–36. – С.221–237.
26. Миллер А.И. Внешний фактор в формировании национальной идентичности галицких русинов // Австро-Венгрия: интеграционные процессы и национальная специфика. – М., 1997. – С.68–74; його ж. “Украинский вопрос” в политике властей и русском общественном мнении (вторая половина ХІХ в.). – С.-Пб.: Алетей, 2000. – 268 с.

27. Москвофільство: Документи і матеріали. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, 2001. – 236 с.
28. Мудрий М. Австрорусинство в Галичині: спроба окреслення проблеми // Вісник ЛНУ. Серія історична. – Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2000. – Вип.35–36. – С.571–604; його ж. Національно-політичні орієнтації в українському суспільстві Галичини австрійського періоду у висвітленні сучасної історіографії // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2002. – Част.1: Статті та повідомлення. – Вип.37. – С.465–500.
29. Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. – К.: Український письменник, 1994. – 413 с.
30. Осечинський В.К. Галичина під гнітом Австро-Угорщини в епоху імперіалізму. – Львів: Книжково-журнальне видавництво, 1954. – 185 с.
31. Павленко О.В. Панславизм // Славяноведение. – 1998. – № 6. – С.43–58.
32. Патер І. Союз визволення України та українське питання в політиці центральних держав 1914–1918 рр. // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: Збірник наукових праць. – Львів, 1997. – Вип.3–4. – С.140–162.
33. Пашаєва Н.М. Очерки истории русского движения в Галичине XIX–XX вв. – М., 2001. – 201 с.
34. Политические партии России: конец XIX – первая треть XX века: Энциклопедия. – М.: РОССПЭН, 1996. – 872 с.
35. Развитие капитализма и национальные движения в славянских странах. – М.: Наука, 1970. – 362 с.
36. Рубльов О.С., Ресент О.П. Українські визвольні змагання 1917–1923 рр. // Україна крізь віки: В 15 т. – К.: Видавничий дім “Альтернативи”, 1999. – Т.10. – 320 с.
37. Серапионова Е. Карел Крамарж о федерализме и проблемах будущего государственного устройства России // Славяноведение. – 2001. – №5. – С.77–82.
38. Сухий О. Галичина: між Сходом і Заходом. Нариси історії XIX – початку XX ст. – Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 1999. – 226 с.; його ж. Національна ідея в програмах та діяльності українських політичних партій Галичини (кінець XIX – початок XX ст.). – Львів: Каменяр, 1998. – 132 с.
39. Ульянов Н.И. Происхождение украинского сепаратизма. – М.: Изд-во “ИНДРИК”, 1996. – 288 с.
40. Щербак М.Г., Щербак Н.О. Національна політика царизму на Правобережній Україні (друга половина XIX – початок XX ст.). – К.: ІЗМН, 1997. – 92 с.

In the article the author has made an attempt to outline the outlooks of the Russian political elite through the prism of neoslavism ideology and to study the influence of the last on the foreign policy of Romanov's monarchy concerning Halychyna at the beginning of XX century (before 1914).

Key words: panslavism, neoslavism, Halychyna, Russian Empire.